

Белей Михайло Дмитрович,

кандидат психологічних наук, професор,

доцент кафедри загальної та клінічної психології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ORCID ID: 0000-0003-2687-2408

ВИКОРИСТАННЯ КІЛЬКІСНО-ЯКІСНИХ АНАЛІТИЧНИХ ПРОЦЕДУР В ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

USE OF QUANTITATIVE AND QUALITATIVE ANALYTICAL PROCEDURES IN PSYCHOLOGICAL RESEARCH

Вже впродовж майже двох століть психологія намагається віднайти (а за останні півтора століття років і науково обґрунтувати) адекватні методи дослідження свого предмету. Особлива активність з боку дослідників, котрі здебільшого мали природничу освіту, була помітна на ранніх стадіях становлення психологічної науки. Позаяк обрана царина знань для них була невідомою, то концептуальне рішення, покладене в основу методів було привнесене з точних наук: інструменти діагностики повинні давати абсолютно точні виміри характеристик психологічних явищ.

Згодом виявилось, що психічна сутність людини занадто складна для забезпечення таких вимірів. Усвідомлення цього факту не лише викликало скепсис серед багатьох критиків психології як науки, а й породило в ній кризу. Можна абсолютно категорично стверджувати, що ця критика триває і по сьогодні. Причому аргументи опонентів дуже часто зводяться до розв'язання дилеми: використовувати чи не використовувати математичні процедури при дослідженні психологічних змінних. Незважаючи на те, що дискусія між науковцями триває, правильне рішення інколи приносить сама логіка життя або правильніше ті разючі зміни, які спричинені науковим прогресом. Так, можливості сучасної комп'ютерної техніки, велике різноманіття програмного забезпечення, широкий доступ до інформаційних джерел, розміщених на багатьох сайтах Інтернет-ресурсів, дозволяють проводити дослідження з використанням різноманітних процедур кількісно-якісної обробки даних, в основі яких покладено принцип аналізу інформаційного змісту.

Тим не менше, на сьогоднішній день (на жаль) психологи не надто активно їх використовують, в той час як науковці в області соціології, політології, історії, філології тощо, вже давно знайшли їм постійне застосування. Запропонована нами стаття висвітлює деякі аспекти використання цих методів, а тому буде корисною для тих, хто прагне поглибити свої знання і здобути необхідний науково-методичний досвід.

Ключові слова: контент-аналіз, мода (модальність), метод експертних оцінок, рейтинг.

For almost two centuries, psychology has been trying to find (and for the last one and a half hundred years, to scientifically substantiate) adequate methods of researching its subject. Special activity on the part of researchers, who mostly had a natural education, was noticeable in the early stages of the formation of psychological science. Since the chosen field of knowledge was unknown to them, the conceptual solution underlying the methods was brought from the exact sciences: diagnostic tools should provide absolutely accurate measurements of the characteristics of psychological phenomena.

Over time, it turned out that the mental essence of a person is too complex to provide such dimensions. Awareness of this fact not only caused skepticism among many critics of psychology as a science, but also created a crisis in it. It can be absolutely categorically stated that this criticism continues to this day. Moreover, the opponents' arguments very often boil down to solving the dilemma: to use or not to use mathematical procedures in the study of psychological variables. Despite the fact that the debate between scientists continues, the right decision is sometimes raised by the very logic of life or, more correctly, those striking changes that are caused by scientific progress. Thus, the capabilities of modern computer technology, a wide variety of software, wide access to information sources posted on many Internet resource sites, allow conducting research using various quantitative and qualitative data processing procedures, which are based on the principle of information content analysis.

Nevertheless, today (unfortunately) psychologists do not use them too actively, while scientists in the field of sociology, political science, history, philology, etc., have long found their permanent use. The article proposed by us highlights some aspects of the use of these methods, and therefore will be useful for those who seek to deepen their knowledge and gain the necessary scientific and methodological experience.

Key words: content analysis, fashion (modality), method of expert evaluations, rating.

Постановка проблеми. В пошуках найбільш різноманітних психологічних змінних багато доцільного та надійного методу дослідження психологів (і особливо молодих) намагаються

використовувати психометричні методики відомих авторів. На жаль, дуже часто поза увагою залишаються доволі прості і доступні методики, котрі можна об'єднати під назвою кількісно-якісних процедур, які особливо ефективні при аналізі різноманітного масиву інформаційних (текстових) даних. Думаємо, що наші аргументи у цій статті стануть ще більш переконливими, якщо в концептуальну основу таких досліджень поставити геніальну тезу відомого українського мовознавця О.О. Потебні про те, що «людина – це текст». Тому вмійте читати та розуміти цей «текст» – означає пізнавати і розуміти психологію людини.

Метою даної статті є обґрунтування важливості використання кількісно-якісних аналітичних процедур у проведенні різнопланових психологічних досліджень.

Результати теоретичного аналізу проблеми.

Найбільш відомим методом, що належить до типології кількісно-якісних процедур аналізу змісту досліджуваного матеріалу беззаперечно вважається контент-аналіз [1, 2, 3, 4]. Саме завдяки простоті й доступності цього методу кожен дослідник (навіть початківець) здатен провести систематизовану фіксацію та квантифікацію обраних ним аналітичних одиниць змісту в досліджуваному (текстовому, інтерактивно-перцептивному, сенсорно-моторному) матеріалі. Квантифікація (*лат.*), власне, і означає кількісне вираження якісних ознак.

З кількісно-якісним аналізом інформаційних масивів даних (документів, творів, статей, інтерв'ю, експертних висновків, оцінок, самооцінок тощо) пов'язаний значний потенціал для психодіагностики як особистості, так і різноманітних психологічних явищ в соціальних групах (особливо малих). В якості емпіричних об'єктів вивчення можуть використовуватись особисті документи (листи, фотографії, щоденники, самоописи, твори, автобіографії тощо), матеріали групової і масової комунікацій (запис розмов, дискусій, оголошень, матеріали газет, соціальних мереж, радіо- і телепередач, реклами), продукти діяльності досліджуваних. В психології контент-аналіз в основному використовується як допоміжний метод, тобто як процедура обробки даних, отриманих за допомогою проєктивних методик (аддитивних, ТАТ, тест Роршаха), нестандартизованого інтерв'ю, відкритих запитань анкет тощо (Л.Ф. Бурлачук, С.М. Морозов).

На цій важливій функції контент-аналізу слід зробити особливий наголос, оскільки від рівня оволодіння процедурою та вмінням застосовувати її щодо вивчення різноманітних психологічних

явищ залежатиме достовірність одержаних наукових результатів. При цьому слід зважати на те, що не всі види інформаційних джерел можна піддавати контент-аналізу через труднощі з формалізацією їх змісту. Таким чином, самій процедурі дослідження повинен передувати етап виявлення відповідності об'єктів аналізу вимогам статистичної значущості та можливостям формалізації.

Що стосується першої вимоги, то (позаяк контент-аналіз здійснює трансформацію якісно представленої інформації на мову чисел) вона повинна забезпечуватись великим за обсягом та змістовно глибоким інформаційним матеріалом. В зв'язку з тим, що достовірність якісних узагальнень ґрунтується на фіксованих показниках частотних значень – моді (*Mo*), то дослідник повинен знати, що її слід використовувати лише при великій кількості вимірів, інакше вона може не проявитись або виявитись випадковою величиною [1, с. 35–36].

Здебільшого, використання контент-аналізу у психології пов'язано з його спрямованістю на аналіз мовленнєвих повідомлень досліджуваного, які характерні практично для будь-яких досліджень, і зокрема тих, що проводяться в індивідуальній формі. Особливою цінністю контент-аналізу є те, що він нерідко дозволяє виявити і об'єктивувати приховану тенденцію у відповідях досліджуваних, а також в інших видах інформації, котра їх характеризує. Тому треба мати відповідний рівень дослідницької підготовки, оскільки визначення категорій аналізу потребує чіткого усвідомлення змістових форм їхньої репрезентації (психолінгвістичних одиниць) в об'ємних масивах емпіричних даних.

Проведення контент-аналізу вимагає дотримання принципу послідовності та плановості, що, в свою чергу, забезпечує достовірність його результатів. Формування вибірки і відбір дослідницького матеріалу, що вивчається в ході контент-аналізу, повинні здійснюватись відповідно до чітко сформульованих вимог і обґрунтованих правил. Обробка та інтерпретація емпіричних даних в процесі контент-аналізу також ґрунтуються на цих правилах.

Однією з базових вимог є те, що даний вид аналізу повинен забезпечувати об'єктивність одержаних даних. Цінність висновків, зроблених в результаті його проведення, може бути суттєво втрачена, якщо дослідник не зможе уникнути особистих упереджень та пристрасного ставлення до процесу відбору і вивчення досліджуваної реальності [2, с. 162–166].

Ще одним типологічно однорідним методом отримання кількісно-якісної інформації

про досліджуваний об'єкт є метод експертного (суб'єктивного) оцінювання, який вважається одним з різновидів опитування. Однак, на відміну від масового опитування, респондентами тут є найкомпетентніші у досліджуваній сфері особи, тобто експерти. Це власне і зумовлює техніку збирання, аналізу та використання інформації.

Дослідницький потенціал методу експертного оцінювання надто слабо реалізується в сучасних наукових психологічних дослідженнях. І це при тому, що за багатьма параметрами (часові та фінансові затрати, простота та швидкість обробки емпіричних даних тощо) даний метод перевершує можливості багатьох інших традиційних методик збору інформації. Експертне оцінювання в психології можна вважати як самостійним методом пізнання, так і компонентом методів спостереження, опитування, експерименту чи аналізу процесів й продуктів діяльності.

Експертне (лат. *expertus* – досвідчений) оцінювання (експертиза) – це метод отримання узагальненої інформації шляхом оцінювання ситуації, події чи явища групою незалежних експертів. Таку узагальнену інформацію отримують за допомогою експертного опитування у якому беруть участь фахівці тієї галузі, яка цікавить дослідника.

При масових психологічних дослідженнях завжди актуальне правило: достовірність отриманих даних опосередкована величиною вибірки, а тому чим вона більша за обсягом, тим краще. Водночас при експертному опитуванні збільшення кількості експертів далеко не завжди поліпшує якість отриманої інформації. Оптимальною слід вважати кількість в межах до 30 осіб, а іноді й не більше 10. Крайнощі у кількісному відборі експертів – це завжди погано: залучення великої кількості призводить до збільшення фінансових і часових витрат; натомість, їх мінімальна кількість може суттєвим чином позначатись на достовірності результатів, позаяк окремі експерти можуть мати свої симпатії або ж упередження до об'єкту чи предмету дослідження.

Експертне опитування можна застосовувати при вивченні різноманітних аспектів психологічної діяльності та особливо воно ефективне при діагностуванні й прогнозуванні індивідуально-психологічних рис (професійно-важливих, морально-етичних, вольових, організаторських, лідерських тощо), станів (тривожності, депресивності, невротичності) та властивостей (активності, уважності, спрямованості). Не менш цікавими і важливими для такого роду досліджень є різноманітні соціальні об'єкти та ситуації (оцінка

перспективності планів розвитку, вироблення та прийняття рішень тощо).

Основною проблемою при застосуванні методу експертних оцінок є добір експертів, позаяк саме від них залежить цінність отриманих результатів. Експерт – це компетентний фахівець у тій чи іншій сфері або ж галузі діяльності, основним завданням якого є формулювання власної думки (оцінних суджень) про досліджуваний об'єкт чи явище, що здійснюється у відповідності з чітко визначеними правилами і за певною шкалою.

Експертне опитування поділяють за рівнем стандартизації процедур і технікою роботи. За рівнем стандартизації процедур можливе використання вільного та формалізованого інтерв'ю або анкети з відкритими запитаннями. В залежності від техніки виконання процедура може набувати форм:

а) шкальованих оцінок (оцінка певного явища, поведінки, відповідності деякому еталону (наприклад, професіограмі), успішності виконання діяльності, визначення рівня професіоналізму тощо); оцінка може здійснюватися згідно заданих критеріїв за відповідною якісною шкалою або у балах; за результатами узагальнень експертних оцінок здійснюється їх квантифікація;

б) ранжування (впорядкування експертом запропонованих об'єктів за задалегідь визначеними критеріальними показниками);

в) попарного порівняння (надання переваги одному з двох об'єктів, оцінюючи їх за заданим критерієм (професійно важливими якостями, рівнем готовності, вихованості, оригінальності проекту);

г) рейтингового оцінювання (послідовного попарного порівняння, що полягає у визначенні експертом важливості кожного чинника у порівнянні з іншими).

Ефективність процесу організації та проведення експертного оцінювання в значній мірі залежить від цілої низки умов, а саме: анонімність бланків експертних оцінок, відсутність прямого контакту між експертами, відсутність особистісних зацікавлень чи упереджень у ставленнях до об'єктів оцінки, чітке дотримання критеріїв кількісного та якісного оцінювання. За результатами експертних оцінок визначається узагальнена оцінка, яку слід вважати фахово обґрунтованою і достовірною. В окремих випадках (коли йдеться про надзвичайно важливі проекти і серед експертів немає повної узгодженості в оцінках), думки й оцінки окремих з них можуть бути персоніфіковані.

Таким чином, експертне оцінювання слід розглядати як процедуру отримання узагальнених

оцінок (заключень, висновків) на основі групової думки фахівців. Завдяки оптимальній кількості експертів вдається нівелювати можливі похибки (коли окремі фахівці можуть мати свої зацікавлення) і виробити єдино-правильну позицію у ставленні до чогось або ж прийняти кваліфіковане рішення.

В зв'язку з тим, що процес оцінювання в окремих випадках може проводитись і у формі попарного порівняння (метод рейтингу), то є необхідність більш конкретно висвітлити це питання. Так з допомогою процедури рейтингу можна провести дослідження, яке буде спрямоване на виявлення симпатій щодо різних персоналій чи груп, а на більш диференційованому змістовому рівні можна виявляти показники популярності, релевантності, професійності, компетентності досліджуваних об'єктів. Наприклад, можна виявити: 1) узагальнені оцінки студентів-одногрупників, котрі мають найбільший особистісний ресурс щодо їх подальшої професійної самореалізації; 2) рейтингові коефіцієнти учнів на основі виконання ними творчих робіт; 3) рейтингові оцінки претендентів на якусь виборчу посаду; 4) показники популярності серед електорату різноманітних політичних партій та блоків, котрі беруть участь у парламентських чи місцевих виборах.

Суть процедури полягає в тому, що на основі порівняння між собою усіх об'єктів, котрі будуть внесені до рейтингової таблиці (фізичних осіб, соціальних груп) можна виявити їх рейтингові індекси у досліджуваній сфері поведінки чи діяльності. Зрозуміло, що чим вищими є ці показники, тим популярнішою, компетентнішою (підготовленою) чи привабливішою є людина або група людей.

Дослідження розпочинається з того, що кожному досліджуваному пропонується заповнити рейтингову індивідуальну таблицю. Для цього необхідно визначитись з основним критерієм (запитанням), в контексті змісту якого і будуть порівнюватись між собою пари досліджуваних. Відомо, що чим більш особистісно значиму сферу діяльності досліджуваних охоплюватиме зміст критерію, тим вагомішими і особистісно ціннішими будуть одержані результати. Для студентської аудиторії доречним може бути такий критерій: *«Хто з представників твоєї групи має найвищий потенціал для професійної самореалізації»*.

Нагадаємо, що найбільш суттєвим моментом рейтингу є те, що процедура здійснюється на основі попарного порівняння. Від досліджуваних вимагається здійснити по чергове порівняння всіх представників групи у відповідності з встановле-

ним порядком та визначеними кількісними оцінками. Для зручності, можна оперувати такими оцінками: 2 : 0 – при повній перевазі першого учасника пари, або ж, навпаки, 0 : 2 – при перевазі другого учасника; однакова оцінка 1 : 1 – при відносній рівності їх можливостей і при позитивному ставленні до обох порівнюваних об'єктів; в окремих випадках можна використовувати оцінки 0 : 0 – при надзвичайно низьких професійно-особистісних ресурсних можливостях обох студентів.

Тут необхідно зробити деякі роз'яснення. Так, у випадку, коли між собою порівнюється дві особи (чи групи людей), які однаково підготовлені або однаково привабливі (тобто до них у суб'єкта виявляється в цілому позитивне ставлення), то варто використовувати оцінки 1 : 1. Однак, у випадку порівняння осіб, які на думку експерта однаково слабо підготовлені (чи взагалі не готові) або обидва учасники порівнюваної пари викликають у нього неприязнь, антипатію (як це буває при оцінці політиків і їх партій), то варто використовувати нульові значення для оцінки обох учасників пари (0 : 0).

Процес заповнення таблиці полягає у тому, що спочатку порівнюється учасник групи (№1) з усіма іншими. При цьому, в таблиці заповнюється перший рядок – оцінки, які отримав учасник №1, а також перший стовпчик – оцінки, які отримали всі інші представники групи у порівнянні з №1. Далі процедура вимагає здійснення таких же дій, тільки з по черговою зміною порядкових номерів учасників. Після завершення процесу оцінювання, досліджуваний повинен знайти суму рядка і визначити рейтингові коефіцієнти кожного учасника групи (табл. 1). Останні малоінформативні в індивідуальних матрицях, тому у таблиці вони не представлені. Для ілюстрації ми використали таблицю Галини Я. (№ 15).

Основна закономірність, яка характерна для методу експертних оцінок (а отже і для рейтингу) стверджує, що чим більша кількість експертів бере участь у дослідженні, тим менший вплив матимуть суб'єктивні оцінки на кінцевий результат. Це означає, що ті випадкові чи упереджені оцінки, які можуть мати (і мають) місце при виконанні процедури кимось з досліджуваних, нівелюються за рахунок статистично великої кількості учасників.

На цьому перший етап дослідження закінчується. Далі на основі індивідуальних середньостатистичних табличних значень заповнюють зведену (групову) рейтингову таблицю (табл. 2). Зробити це можна лише при умові, коли кожна індивідуальна рейтингова таблиця досліджуваних

Таблиця № 1

№	Персоніфіковані дані	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	Σ
1.	Діана Г.		2	2	2	1	2	1	1	2	1	1	0	1	2	1	19
2.	Іванна Г	0		1	2	0	1	0	0	1	2	1	2	1	1	1	13
3.	Мирослава Д.	0	1		1	1	2	0	1	1	0	1	2	1	2	0	13
4.	Надія К.	0	0	0		0	1	0	2	2	1	2	2	2	1	2	15
5.	Наталія К.	1	2	1	2		1	2	2	2	1	2	2	2	2	2	24
6.	Софія К.	0	1	0	1	1		0	1	0	1	1	0	1	1	1	9
7.	Вероніка К.	1	2	2	2	0	2		2	2	1	1	2	1	1	1	20
8.	Юлія Л.	1	2	1	0	0	1	0		0	1	1	1	1	1	0	10
9.	Анна М.	0	1	1	0	0	0	0	0		0	1	1	1	1	1	7
10.	Юлія П.	1	0	2	1	1	1	1	1	2		2	1	1	1	1	16
11.	Анастасія П.	1	1	1	0	0	1	1	1	1	0		0	1	1	0	9
12.	Аліна П.	2	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0		1	1	1	8
13.	Надія С.	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1		1	1	12
14.	Надія Я.	0	1	0	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1		1	11
15.	Галина Я.	1	1	2	0	0	1	1	2	1	1	2	1	1	1		15

персоніфікована. В зв'язку з останньою вимогою, цей етап обробки даних повинен проводитись організатором дослідження, який не є об'єктом оцінювання. Тобто цю роботу не слід доручати кому-небудь із студентів групи, позаяк це може призвести до втрати конфіденційності інформації і як наслідок суттєво погіршити морально-психологічний клімат у групі.

Зведена таблиця даних містить перелік прізвищ усіх учасників групи, а також їх сумарні оцінки кожного учасника взяті з їх індивідуальних таблиць. При цьому цей ряд оцінок заноситься у відповідний стовпець, що відповідає порядковому номеру кожного учасника. Далі на основі наявного кількісного ряду даних визначаються середньостатистичні показники. Важливість останніх полягає не тільки в тому, що вони даватимуть більш правильний результат, ніж

будь-який окремо взятий показник, а ще й у тому, що вони є надійною базою для визначення самооцінки досліджуваного. Останній аргумент робить цю процедуру особливо цінною в психологічному контексті. Дана процедура, яка запропонована нами і якою ми користуємось впродовж багатьох років, характеризується простотою проведення і надійністю одержаних результатів.

Отже завершення цього етапу потребує знаходження сумарних значень кожного ряду (стовпець Σ), при цьому ця сума визначається без врахування індивідуальних значень. Останні для зручності сприйняття позначені маркером і відповідають клітинкам 1/1, 2/2 і т.д. Далі показник суми, отриманий кожним учасником слід поділити на N – 1, де N – кількість учасників рейтингової таблиці. Внаслідок цього буде отримано середнє значення оцінки кожного представника

Таблиця № 2

№	Персоніфіковані дані	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	Σ	М
1.	Діана Г.	18	11	12	13	11	10	17	11	9	10	9	17	11	11	19	171	12,2
2.	Іванна Г	11	12	8	13	13	12	12	11	10	7	10	18	19	11	13	168	12,0
3.	Мирослава Д.	17	17	15	16	16	15	16	17	13	10	16	18	16	14	13	214	15,3
4.	Надія К.	18	22	21	13	17	22	17	18	24	22	23	24	20	19	15	283	20,2
5.	Наталія К.	18	22	22	17	17	24	19	18	15	22	22	24	20	22	24	289	20,6
6.	Софія К.	11	9	10	13	13	11	14	12	10	7	12	18	8	12	9	158	11,3
7.	Вероніка К.	19	21	22	17	17	17	17	18	15	22	14	17	21	18	20	258	18,4
8.	Юлія Л.	9	6	9	8	8	6	11	9	8	11	7	15	8	7	10	123	8,8
9.	Анна М.	6	10	8	8	8	7	10	9	9	9	8	17	10	8	7	125	8,9
10.	Юлія П.	6	3	6	8	8	6	3	6	8	4	10	16	6	8	16	110	7,8
11.	Анастасія П.	10	3	1	6	6	8	2	7	4	9	8	18	0	7	9	90	6,4
12.	Аліна П.	18	16	12	12	12	14	12	13	12	15	14	17	15	10	8	183	13,1
13.	Надія С.	6	6	12	10	10	11	3	7	13	8	7	17	5	9	12	131	9,3
14.	Надія Я.	7	9	8	10	7	11	12	8	9	10	9	11	10	18	11	132	9,4
15.	Галина Я.	11	10	12	12	11	10	9	11	7	10	8	9	11	10	15	141	10,1

групи, який йому виставила група. Цей показник легко порівняти з індивідуальними значеннями. Якщо порівнювані між собою кількісні показники близькі за своїми значеннями, то у досліджуваного скоріш за все адекватна самооцінка. І навпаки, якщо ж індивідуальні показники суттєвим чином відрізняються від середньостатистичних даних групи в ту чи іншу сторону, то очевидно можна констатувати прояви неадекватної самооцінки (завищеної чи заниженої).

Так, не вдаючись до більш точних розрахунків, а лише співставляючи індивідуальну оцінку з середнім значенням оцінок групи, можна констатувати, що у студентів за номерами 2, 3, 6–9, 11 тенденція до адекватної самооцінки. Натомість неадекватна занижена самооцінка спостерігається у № 4, 5, 10, 13; неадекватна завищена у номерів 1, 11, 12, 14, 15. При тому в окремих студентів вона не є суттєвою (№ 5, 11), а в інших вона яскраво виражена (№ 1, 10, 13, 14). Якими б надійними не видавались нам результати таких досліджень, все ж для достовірності отриманих даних треба узгоджувати їх з комплексом інших методів та методик.

В залежності від параметрів відхилень індивідуальних показників від середньостатистичних, дослідник може більш категоричніше стверджувати про міру неадекватності самооцінки досліджуваного. Зважаючи на традиційний підхід, що утвердився у психодіагностиці до процедури стандартизації методик (показники норми знаходяться в межах двох стандартних відхилень від

середньостатистичних значень: $M \pm 2\sigma$) можна визначити тих досліджуваних, в кого рівневі значення самооцінки виходять за межі нормативних [2, с. 199–203].

При цьому $\sigma = \pm \sqrt{\frac{\sum \Delta i^2}{n-1}}$ – для малої кількості вимірів, де Δi^2 – відхилення кожного окремого виміру $|a_i|$ від середнього арифметичного $|M|$; n – кількість вимірів; Σ – знак суми.

Разом з цим, хотілося б застерегти, що у випадку, коли в такому дослідженні бере участь малочисельна група або група яка відносно недавно створена, то далеко не завжди одержані на цій вибірці дані дають підстави для категоричних узагальнень. В такому випадку їх прогностична цінність потребуватиме подальшої об'єктивації кореляцій з незалежним критерієм репрезентативної поведінки.

Висновки. Усі розглянуті нами процедури дуже схожі між собою, позаяк вони належать до типологічно однорідних кількісно-якісних форм аналізу й оцінки різноманітних індивідуально-психологічних та соціально-психологічних явищ, а також їх об'єднує надто невиразна представленість у сучасних психологічних дослідженнях. Сподіваємось, що приведені нами в ході аналізу аргументи сприятимуть розширенню перспектив їх подальшого використання. Адже виявлені з допомогою цих процедур змінні не лише матимуть діагностичну та прогностичну цінність, а й завжди репрезентуватимуть індивідуально-дослідницький та творчий потенціал психолога, його аналітичні можливості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Белей М.Д. Деякі особливості використання контент-аналізу в психологічних дослідженнях. Зб. ст. учасників Третьої Міжнародної наукової інтернет-конференції «Методологічні, теоретичні та практичні проблеми психологічної науки» (16 березня 2021 р., м. Дрогобич). Дрогобич: ТзОВ «Трек ЛТД» 2021. С. 34–41.
2. Белей М.Д. Методи психодіагностики: інструментарій та процедурні особливості. / М. Д. Белей, І.М. Гоян. Івано-Франківськ: Видавець Третьак І.Я., 2010. 256 с.
3. Белей М.Д. Практикум з психодіагностики: Методичні рекомендації для студентів III курсу спеціальностей «Початкова освіта. Практична психологія в галузі освіти». – Івано-Франківськ: ПП Бойчук А.Б., 2014. 156 с.
4. Гоян І.М. Методи діагностики психічного розвитку дітей. / І.М. Гоян, А.А. Палій. – Івано-Франківськ: «Симфонія форте». 2014. – С. 72–75.